

Straftoemeting: met of zonder oog voor de strafuitvoering?

Een onderzoek naar de beslissingsprocessen van strafrechters te midden van hervormingen in de strafuitvoering

An-Sofie Vanhouche¹, Olivia Nederlandt² & Lars Breuls³

Inleiding

Reeds lange tijd bleven onderdelen van de wet betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten van 2006 buiten werking (verder WERP, 2006⁴). Deze wet regelt de extramurale aspecten van de gevangenisstraf en beïnvloedt dus in belangrijke mate de manier waarop gedetineerde personen na hun detentie terugkeren naar de maatschappij.

In september 2022 en september 2023 traden er belangrijke onderdelen van de WERP in werking, namelijk de onderdelen over de uitvoering van straffen tussen zes maanden en drie jaar. Voor deze inwerkingtreding bleven deze onderdelen van de wet onder de bevoegdheid van de

uitvoerende macht, en werd de strafuitvoering en eventuele vervroegde invrijheidstelling voor veroordeelde personen met een straftotaal van hoogstens drie jaar gevangenisstraf geregeld door een weinig transparant kluwen van ministeriële circulaire's. De filosofie van de WERP stelt echter dat het aan rechters toekomt om te beslissen of de gevangenisstraf op ingrijpende wijze kan aangepast worden, teneinde gedetineerde personen op een juridisch transparante manier te behandelen en hun rechten zodoende te beschermen.

Tot voor de inwerkingtreding van deze onderdelen van de WERP genoten veroordeelde personen van een systeem waarbij men normaliter (maar dus niet altijd!) een deel van de gevangenisstraf onder elektronisch toezicht uitzat om vervolgens een quasi-automatische voorlopige invrijheidstelling te krijgen. Het idee dat straffen t.e.m. drie jaar daardoor niet werden uitgevoerd in de gevangenis, was een wijdverspreid

1 Docent penologie aan de onderzoeksgroep Crime & Society, vakgroep Criminologie van de Vrije Universiteit Brussel, redactielid van Fatik.

2 Docent strafrecht verbonden aan de Groupe de Recherche en Matière Pénale et Criminelle (GREPEC), UCLouvain Saint-Louis - Brussel, redactielid van Fatik.

3 Docent penologie aan de onderzoeksgroep Crime & Society, vakgroep Criminologie van de Vrije Universiteit Brussel, hoofdredacteur van Fatik.

4 Wet 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, BS 15 juni 2006.

idee en zorgde voor veel kritiek, zowel in juridische kringen als in maatschappelijke, politieke en vooral mediatieke debatten. Dit idee ging echter voorbij aan de realiteit waarbij we zagen dat enkel personen met een domicilieadres in aanmerking kwamen voor elektronisch toezicht en dat personen die veroordeeld werden tot bepaalde misdrijven zoals bepaalde seksuele of terroristische misdrijven werden uitgesloten van deze mogelijkheid. Uiteindelijk merkten we dat veel personen straffen cumuleerden waardoor zij, door meerdere straffen t.e.m. drie jaar, door die cumulatie toch in de gevangenis terechtkwamen. Dit zorgde vaak voor verbazing en onduidelijkheid bij de veroordeelde personen in kwestie die dan vaak plots een lange straf moesten uitzitten. Dat deze straffen dus nooit werden uitgevoerd, klopt niet.

De inwerkingtreding van deze onderdelen van de WERP leidde niettemin tot een groeiend aantal personen die in de gevangenis werden geplaatst. Dit zette en zet nog steeds een bijkomende druk op de reeds beperkte capaciteit en de bestaande overbevolking van onze Belgische gevangenissen. Reeds meerdere malen trokken praktijkactoren aan de alarmbel om de mensonwaardig situaties in de gevangenissen aan de kaak te stellen (zie bijvoorbeeld CTRG, 2025; Heymans, 2025). Toch werd vastgehouden aan het idee om deze zogenaamde 'korte' straffen 'daadwerkelijk in de gevangenis uit te voeren'. Deze beslissing werd mede ingegeven door het idee dat rechters die willen verzekeren dat veroordeelde personen daadwerkelijk in de gevangenis terechtkomen, een straf uitspreken die langer is dan drie jaar. Hoewel niet bewezen, is de achterliggende veronderstelling van het beleid om gevangenisstraffen tot drie jaar wel in de gevangenis uit te voeren dat dit zou leiden tot het opleggen van kortere straffen dan vandaag het geval is.

Hoewel in België sprake is van een relatieve autonomie tussen de straftoemeting en de strafuitvoering (Dupont, 1998; Snacken & Kennes, 2017), menen verschillende actoren, zoals deze betrokken bij de vroegere Commissies

Dupont en Holsters en de huidige Commissie Strafuitvoeringswetboek, dat een betere afstemming tussen de strafoplegging en strafuitvoering belangrijk is (Nederlandt, 2025). Bovendien krijgen te veel mensen straffen opgelegd die in realiteit niet uitvoerbaar zijn of ongewenste neveneffecten hebben.

In dit artikel staat de vraag in welke mate bodemrechters op de hoogte zijn van de strafuitvoering en de recente aanpassingen kennen en meenemen in hun straftoemetingspraktijken centraal. Om dit te onderzoeken namen we enquêtes af bij 110 Belgische strafrechters en voerden we drie focusgroepen met strafrechters om de kwantitatieve gegevens verder uit te diepen.

In dit artikel gaan we vooreerst in op het internationale en nationale onderzoek naar straftoemeting bij strafrechters en vooral op de mate waarin zij rekening houden met de strafuitvoering. Vervolgens bespreken we de methodologische keuzes die we maakten in het kader van voorliggend onderzoek en behandelen we de resultaten van onze studie.

Bestaand onderzoek bij (straf)rechters naar straftoemetingsprocessen

Heel wat internationaal straftoemetingsonderzoek kadert beslissingen van rechters binnen het zogenaamde *focal concerns framework*. Dit raamwerk werd ontwikkeld door Steffensmeier en collega's (1998) en stelt dat rechters zich baseren op drie aspecten bij het opleggen van straf: de verwijtbaarheid/schuld, de gevaarlijkheid van de justitiabele en praktische belemmeringen. Recenter Amerikaans onderzoek (Ulmer et al., 2023) verdiept deze inzichten en concretiseert wat rechters precies begrijpen onder deze begrippen en voegt rehabilitatie toe als een vierde thema dat beslissingsprocessen zou beïnvloeden. Volgens dit onderzoek interpreteren rechters de verwijtbaarheid/schuld op basis van o.a. de intentie van de betrokkene, het bewijs, de mate waarin de betrokkene verantwoordelijkheid opneemt, diens mentale gezondheid. De

gevaarlijkheid van de verdachte schatten rechters in op basis van eerdere veroordelingen, de omstandigheden van het misdrijf, het gepleegde geweld, het gebruikte wapen, enz. Praktische belemmeringen voor de rechtbank betreffen een hoge caseload aan rechtszaken of overvolle gevangenissen. Praktische belemmeringen voor de verdachte betreffen het verlies van werk of de impact op familie. Rehabilitatie, het thema dat werd toegevoegd in recent onderzoek (Ulmer et al., 2023), en het potentieel van de persoon om te re-integreren schatten rechters in op basis van eerdere veroordelingen, behandelingen, mentale noden, drugs- of alcoholafhankelijkheid, ondersteuning van familie of een sociaal netwerk, enz.

Belangrijk voor ons onderzoek is dat in het Amerikaanse onderzoek van Ulmer en collega's (2023) slechts 33,6% van de bevraagde rechters de praktische belemmeringen voor de rechtbank (waaronder plaatsen in detentie) als (zeer) relevant beschouwen. 21,6% vindt dit noch relevant, noch irrelevant en 44,8% beschouwt dit als redelijk of heel irrelevant. De rechters vinden alle andere thema's van het *focal concerns framework* als relevanter voor hun beslissingen. Anderzijds suggereert Amerikaans onderzoek naar bestraffing dat wanneer de populatie in gevangenissen daalt, rechters opnieuw meer personen naar deze inrichtingen sturen doordat er meer plaats vrijkomt (Strange et al., 2023).

Naast internationale onderzoeken werd in België reeds onderzocht hoe strafrechters beslissingsprocessen vormgeven. Beyens en Scheirs (2009) voerden een survey uit tussen 2005 en 2008, waarbij zij de vraag stelden hoe strafrechters omgaan met de niet- of gedeeltelijke uitvoering van bepaalde gevangenisstraffen. De aanleiding van hun onderzoek was de premisse dat magistraten langere straffen zouden opleggen zodat veroordeelden daadwerkelijk in detentie zouden terechtkomen. De niet- of beperkte uitvoering van de kortere straffen in 2005-2008 zouden immers weerstand hebben opgeroepen bij de magistraten. Uit de enquêtes van dat onderzoek, ingevuld door strafrechters, blijkt dat zij

vonden onvoldoende op de hoogte te zijn over de strafuitvoeringsfase maar dat zij daar (desondanks) bij de strafoplegging wel op anticipeerden, door lange straffen op te leggen. Een aantal magistraten gaf dit openlijk toe, maar de onderzoekers vermoedden ook een onderrapportage (zie verder). Toch merkten de onderzoekers meer openheid om dit anticipatiegedrag toe te geven ten opzichte van de magistraten in eerder onderzoek van Beyens (2000).

Dit jaar werd, naar aanleiding van een colloquium over overbevolking, dat op 26 april 2025 in Antwerpen plaatsvond, een nieuwe vragenlijst opgesteld en verspreid door de Magistratuur en Maatschappij. Beyens et al. (2025) analyseerden deze resultaten. In totaal namen 95 personen deel aan de enquête: 56 bodemrechters, 26 onderzoeksrechters, drie parketmagistraten, vijf leden van een onderzoeksgerecht en vijf magistraten van de strafuitvoeringsrechtbanken. Deze bevraging vond plaats na de bevraging waarover we in het huidige stuk rapporteren. In deze bevraging van de Magistratuur en Maatschappij (2025) rapporteren rechters dat zij zich niet laten beïnvloeden door opinies of verwachtingen van media, politiek of slachtoffers. Ze houden wel rekening met de veiligheid van de samenleving, recidivegevaar, vluchtgevaar, detentieschade en/of de afwezigheid van alternatieven voor detentie. 60% van hen stelt dat de strafuitvoering geen invloed heeft op hun beslissingen. Bovendien beschouwen ze zichzelf niet als actoren die een oplossing kunnen bieden voor de overbevolking van de gevangenissen en omschrijven ze die problematiek als een bestuurlijk probleem. Ook hekelen ze het gebrek aan zorginstellingen in de samenleving die volgens hen een invloed hebben op de instroom in de gevangenissen. Toch wezen enkele respondenten op de rol die rechters kunnen spelen door bijvoorbeeld de gevangenisstraf enkel te gebruiken als ultimum remedium (Beyens et al., 2025).

Methodologie

Zoals hierboven besproken, probeerden Beyens en Scheirs (2009) te achterhalen of de strafuitvoering een rol speelde in het straftoemingsproces van strafrechters. De thema's uit dit onderzoek vormden de inspiratie voor onze enquête, voor dewelke we de vragen aanpasten met de huidige hervormingen in het achterhoofd. Beyens en Scheirs (2009) bevroegen de rechters over hun gepercipieerde kennis over strafuitvoeringspraktijken, de mate waarin zij die informatie missen, de veronderstellingen die zij hebben over de strafuitvoering en of en hoe zij daarmee rekening houden bij de straftoeming, mogelijk anticipatiegedrag en hun visie op de rol van strafuitvoeringsrechtbanken binnen de strafuitvoering.

Deze thema's namen we ook op in onze digitale enquête in het softwareprogramma Qualtrics. De enquête werd opgesteld door een uitgebreid onderzoeksteam⁵ en resulteerde in 21 vragen. Deze compacte vragenlijst moest rechters toelaten om op relatief korte tijd de vragen te beantwoorden. We hoopten zo de responsgraad te verhogen. In een voorafgaande pilotstudy lieten we twee strafrechters de vragenlijst invullen en vroegen we hen feedback. Op deze manier werd de enquête vooraf getest en aangepast. Het invullen van de vragenlijst duurde ongeveer tien minuten. In december 2023 bezorgden we de link naar de vragenlijst aan het College van hoven en rechtbanken met de vraag deze verder te verspreiden bij de politierechtbanken, de correctionele rechtbanken en de hoven van beroep in correctionele zaken. Op deze manier wilden we bodemrechters in strafzaken bereiken. Uiteindelijk vulden 110 magistraten onze enquête in.

Om te berekenen welk percentage van de totale populatie we zo bereikten, dienden we een schatting te maken van het aantal bodemrechters in

strafzaken (ook zij die dat niet als hoofdopdracht doen). Er is evenwel geen officieel overzicht beschikbaar. In het Brusselse arrondissement zetelen ongeveer 85 rechters in strafzaken (14 politierechters, 45 correctionele rechters en 20 rechters bij het hof van beroep). We schatten dat dit representatief is voor de dertien arrondissementen (1562 magistraten in totaal, waarvan 266 rechters bij het hof van beroep, 745 rechters in rechtbanken van eerste aanleg en 105 politierechters) en dat onze totale populatie dus 371 rechters (105 politierechters, 203 correctionele rechters en 63 rechters bij het hof van beroep) bevat. Op basis van deze schatting konden we met onze enquête dus 29,65% van de totale onderzoekspopulatie bevragen. We vermoeden dat onze respondenten een zekere interesse hebben voor de thema's die we bevroegen, hetgeen een invloed kan hebben op onze resultaten.

Van de bevroegde rechters is 46,4% man (n=51), 52,7% vrouw (n=58) en 1 respondent identificeert zich noch als man, noch als vrouw. 22,7% van de respondenten (n=25) zetelt in een politierechtbank; 11,8% (n= 13) in een correctionele rechtbank voor beroepen ten aanzien van beslissingen van de politierechtbank; 60,0% (n=66) in een correctionele rechtbank en 12,7% (n=14) in een hof van beroep in correctionele zaken. Sommige respondenten zetelden in meer dan één rechtbank (het cumulatief totaal is dus hoger dan 100%). 70,0% van onze respondenten (n=77) had bovendien al meer dan vijf jaar ervaring in correctionele zaken. 32,7% (n=36) oefende de job uit in het Nederlandstalige taalgebied, 38,2% (n=42) in het Franstalige taalgebied en 29,1% (n=32) in het Brusselse.

Naast de enquêtes organiseerden we met behulp van het Instituut voor Gerechtelijke Opleidingen (verder IGO) drie focusgroepen met rechters die zich bereid toonden om dieper in te gaan op de thema's die we in onze enquête bevroegen. We organiseerden twee Franstalige

5 Olivia Nederlandt (UCLouvain Saint-Louis-Bruxelles), Marie-Aude Beernaert (UCLouvain), Amaury Verhoustraeten (UCLouvain Saint-Louis-Bruxelles), An-Sofie Vanhouche (Vrije Universiteit Brussel), Lars Breuls (Vrije Universiteit Brussel), Kristel Beyens (Vrije Universiteit Brussel), Ione Geerts (Vrije Universiteit Brussel) en Eric Maes (Nationaal Instituut voor Criminologie en Criminalistiek).

en een Nederlandstalige focusgroep. Een Nederlandstalige focusgroep (drie respondenten, verder benoemd als FG1) en een Franstalige focusgroep (4 respondenten, verder benoemd als FG2) gingen fysiek door. Eén Franstalige groep (5 respondenten, verder benoemd als FG3) werd op vraag van geïnteresseerde respondenten digitaal georganiseerd. Op deze manier verloren de deelnemers immers geen verplaatsings tijd om deel te nemen aan de focusgroep. Niet enkel strafrechters namen deel aan deze gesprekken, de respondenten van de focusgroepen bestonden uit acht bodemrechters in strafzaken, een rechter bij de strafuitvoeringsrechtbank met eerdere ervaring in het strafrecht, en drie magistraten bij het openbaar ministerie. De focusgroepen duurden anderhalf uur. Tijdens de focusgroepen bevroegen we de respondenten over de thema's die we ook in de enquête bevroegen. Op deze manier verdiepten we ons begrip van de antwoorden gegeven in de enquêtes.

Voor een meer uitgebreide bespreking van de methodologie en de methodologische uitdagingen waarmee onderzoek naar magistraten geconfronteerd wordt, verwijzen we naar een uitgebreidere bijdrage waarin de resultaten van dit onderzoek in het Frans worden voorgesteld (Nederlandt, 2025).

Resultaten

Kennis over de strafuitvoering

Een eerste belangrijke blik op de data leert dat bodemrechters stellen een beperkte kennis te hebben van het strafuitvoeringsrecht en de strafuitvoering. Ook hun kennis van het penitentiaire landschap en de realiteit achter de muren, blijft volgens hen beperkt:

40,9% van de rechters geeft aan dat ze vinden een beperkte (n=30) of zeer beperkte (n=15) kennis te hebben van de uitvoering van de vrijheidsberovende straffen. 49,1% (n=54) meent een gemiddelde kennis te hebben. Slechts een klein deel van onze respondenten (10,0%) vindt dus

van zichzelf dat ze een uitgebreid (n=9) of zeer uitgebreid (n=2) inzicht hebben in wat er gebeurt nadat een straf wordt uitgesproken. Vervolgens bevroegen we de rechters naar hun interesse om eventueel bijkomende opleidingen te volgen over de strafuitvoering en vrijheidsberovende straffen. 80,0% (n=88) rapporteert nooit een dergelijke opleiding te hebben gevolgd. Van deze groep stelt 17,3% (n=19) niet op de hoogte te zijn van het bestaan van een dergelijke opleiding bij het IGO; 14,5% (n=16) weet dat die opleidingen bestaan maar voelt geen nood om die te volgen. Verder is 38,2% van deze groep (n=42) op de hoogte van de opleidingen, maar hebben ze nog geen mogelijkheid gehad om de sessies bij het IGO te volgen. Een eerste belangrijke conclusie is dus dat er interesse is bij een groot deel van onze respondenten om zich verder te verdiepen in de strafuitvoering, maar dat het niet altijd mogelijk is om opleidingen te volgen, zoals een van onze respondenten vertelt tijdens de focusgroep:

Voor de rest wordt er wel een opleiding aangeboden door IGO, ik denk jaarlijks of tweejaarlijks. Maar ja, de mogelijkheden om die te volgen zijn dan vaak beperkt door andere verplichtingen. Door het feit dat het maar één keer per jaar wordt georganiseerd. Je moet wel geluk hebben dat je net die dag beschikbaar bent om het te gaan volgen. Een e-learning of een opgenomen opleiding zou daar wellicht wel aan kunnen verhelpen. (FG1, respondent 1)

Er zijn evenwel rechters die zich via andere kanalen informeren zoals een interne opleiding georganiseerd door de collega's van de strafuitvoeringsrechtbank. Ook kunnen sommige magistraten beroep doen op kennis uit een eerdere werkervaring bij het parket of bij een dienst binnen de strafuitvoering. Tijdens onze focusgroepen benadrukten respondenten dat de strafuitvoeringsrechtbank inderdaad reeds sterk investeert om de bodemrechters voldoende te informeren, maar dat ze niet altijd op veel interesse kunnen rekenen.

Antwoordmogelijkheid	Aantal	Percentage
Een derde van de straf	22	20,0%
Tussen een derde en de helft van de straf	46	41,8%
Tussen de helft en twee derde van de straf	30	27,3%
Meer dan twee derde van de straf	3	2,7%
Geen idee	9	8,2%
Totaal	110	100%

Tabel 1: Welk strafdeel voltooit de meerderheid van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf van meer dan drie jaar volgens u in de gevangenis?

Naast de eigen gepercipieerde kennis, bevroegen we de rechters over de periode die de meeste veroordeelden met een straf boven de drie jaar daadwerkelijk in de gevangenis uitzitten (zie Tabel 1). Er wordt immers vaak foutief geclaimd dat de meeste van deze gedetineerde personen de gevangenis al na 1/3 van hun straf kunnen verlaten. Cijfers⁶ leren echter dat in 2021 85,7% van deze gedetineerde personen later dan na 1/3 van hun straf de gevangenis verliet; 69,2% zat meer dan de helft van de straf in de gevangenis uit; 54,7% was na 2/3 van de straf nog steeds niet vrijgesteld. Wanneer we enkel focussen op de gedetineerde personen die een voorwaardelijke invrijheidstelling toegekend kregen (en dus de gedetineerde personen die tot strafeinde gingen, buiten beschouwing laten), stellen we vast dat de meerderheid van hen pas na het uitzitten van de helft van de straf een voorwaardelijke invrijheidstelling toegekend kreeg. Afhankelijk van welke van deze cijfers we als uitgangspunt nemen, antwoorden dus respectievelijk 3 (2,7%) dan wel 30 respondenten (27,3%) juist – in beide gevallen een minderheid. Het merendeel van de bodemrechters heeft daarentegen de overtuiging dat gedetineerde personen sneller de gevangenis verlaten dan dat ze in werkelijkheid doen. Hoewel de moeilijkheden en obstakels om een voorwaardelijke invrijheidstelling te verkrijgen, uitgebreid gedocumenteerd zijn (zie bijvoorbeeld Scheirs, 2014; Bastard, 2017; Nederlandt, 2021; Beyens et al., 2022; De Raedt et al., 2020), lijken de bodemrechters te onderschatten hoe lang het duurt om groen licht te krijgen van de

strafuitvoeringsrechtbank en tegemoet te komen aan de contra-indicaties.

Tijdens onze focusgroepen erkennen respondenten dit gebrek aan kennis over de strafuitvoering. Zij vertellen zich vooral te baseren op de informatie die ze krijgen van advocaten of justitiabelen tijdens de behandeling van de zaak. Twee van de respondenten vertellen:

La grosse difficulté, c'est que les pratiques ne sont pas du tout conformes aux lois. Grosso modo, on garde en tête 1/3... (...) Je vais être tout à fait honnête, je suis juge correctionnelle et on n'a aucune idée, aucune idée de l'exécution effective des peines que nous prononçons. On est démuné par rapport à ça. (FG3, respondent 4)

Het wordt wel op zittingen besproken... Vooral door advocaten. Het openbaar ministerie zegt daar meestal weinig over, maar advocaten zijn zich er natuurlijk zeer bewust van, ze kennen de situatie van hun cliënt ook het beste. Zij zijn zich vaak zeer goed bewust van de impact van bepaalde zaken op een cliënt. En zij brengen die zaken dan vaak ter sprake. (FG1, respondent 1)

Maar ook bij de advocaten blijft de kennis soms beperkt waardoor rechters weinig of geen correcte informatie ontvangen. Zo vertellen onze respondenten tijdens de focusgroepen:

Le régime d'exécution nous échappe, il est d'une opacité assez abyssale (...) Alors bon, si je n'ai pas

⁶ Zie hiervoor het rondetafelgesprek dat voormalig minister van Justitie Van Quickenborne op 18 november 2022 organiseerde over de overbevolking in de gevangenissen: <https://www.youtube.com/watch?v=RdsUAqclm0M>.

manqué de battre ma coulepe en vous disant toute mon ignorance par rapport à la manière dont concrètement nos décisions sont exécutées, je ne vais pas me priver de vous dire ici que du côté des avocats, le tableau n'est à mon avis pas plus rose. (...) Donc je pense que l'ignorance est un lot largement partagé. (FG3, respondent 2)

Probleem is dat er wellicht nog steeds heel wat mythes de ronde doen [over de strafuitvoering], ook bij de balie. (FG1, respondent 1)

Daarenboven wijzen de respondenten tijdens de focusgroepen op de complexiteit van de strafuitvoering en de voortdurend evoluerende beleidsaanpassingen:

Kennis over de concrete strafuitvoering vind ik belangrijk, ook omdat het iets is, dat hoef je niet uit te leggen, dat heel veel evolueert. De laatste inwerkingtreding was van in september 2023 en nu wordt er toch ook alweer gesproken om verlengd penitentiair verlof toe te kennen. Dus het evolueert zo snel dat het moeilijk is om mee te blijven. (FG1, respondent 1)

Tijdens onze focusgroepen maken verschillende respondenten ook gebruik van de mogelijkheid om een breder gebrek aan informatie aan te klagen. Zo getuigen respondenten over beperkte informatie die ze ontvangen in de zaken waarover men een uitspraak moet doen:

Respondent 1: Wat ook een oud zeer is, is dat rechters nog steeds over te weinig informatie beschikken, onder andere over de detentiesituatie van iemand. Detentiefiches worden nog steeds niet standaard aan alle dossiers gevoegd. Wat wij bijvoorbeeld niet weten van iemand die in vrijheid is: heeft hij nog iets dat open staat? Als ik nu vier maanden geef, gaat dat misschien net meer dan zes maanden duren of niet? Die informatie belandt eigenlijk nog heel weinig in het dossier.

Respondent 2: Onze openbaar ministeries zijn al iets actiever op dat vlak. (FG1)

Ook de respondent die sinds kort als strafuitvoeringsrechter werkt, geeft aan dat de informatie die ze vroeger ontving toen ze als bodemrechter correctionele zaken behandelde, te beperkt was. De huidige ervaring bij de strafuitvoeringsrechtbank, stelt dat gebrek op scherp:

Sinds kort ben ik strafuitvoeringsrechter. Op die maand heb ik al heel veel geleerd. Tien jaar geleden was ik correctionele rechter en ik heb al vaak gedacht de laatste maand: 'had ik dat allemaal geweten tien jaar geleden...'. Ik had veel meer inzicht gehad in welke straf het meest gepast zou geweest zijn. Maar het spijtige is... Op het moment dat je als correctionele rechter een straf moet opleggen beschik je over heel weinig informatie over de betrokkene. Terwijl, als rechter in de strafuitvoeringsrechtbank beschik ik over veel meer informatie. Je kan maatschappelijke enquêtes vragen, verslagen van verschillende instanties. Degenen die de straf opleggen hebben eigenlijk veel te weinig informatie. (FG1, respondent 3)

Kortom, onze respondenten rapporteren een beperkte kennis over de strafuitvoering, hetgeen ook blijkt uit de eerder besproken opleidingsvraag. Veel van onze respondenten zijn vragende partij om beter geïnformeerd te worden over de strafuitvoering. Momenteel zijn ze afhankelijk van advocaten die ter zitting bepaalde zaken opnemen in hun pleidooien, maar ook deze actoren zijn niet altijd correct geïnformeerd. De voortdurende veranderingen en evoluties maken het bovendien niet evident om de ontwikkelingen binnen de strafuitvoering op te volgen.

Kennis over de hervorming van de straffen t.e.m. drie jaar

We bevroegen de rechters tevens specifiek over hun kennis van de hervorming van de straffen t.e.m. drie jaar zoals doorgevoerd in 2022 en 2023 (zie inleiding). 68,2% van onze respondenten (n=75) voelt zich onvoldoende geïnformeerd, terwijl 31,8% (n=35) zich voldoende geïnformeerd voelt over deze specifieke hervorming. Dit gevoel werd tevens bevestigd tijdens de focusgroepen. Zo was er, zeker bij aanvang van de hervorming,

Antwoordmogelijkheid	Aantal	Percentage
Helemaal akkoord	60	54,5%
Eerder akkoord	35	31,8%
Noch akkoord, noch niet akkoord	7	6,4%
Eerder niet akkoord	7	6,4%
Helemaal niet akkoord	1	0,9%
Totaal	110	100%

Tabel 2: Hoe staat u tegenover het principe dat beslissingen met betrekking tot het toekennen van strafuitvoeringsmodaliteiten aan veroordeelden tot een gevangenisstraf van hoogstens drie jaar door strafuitvoeringsrechters genomen worden na een analyse van tegenindicaties?

vaak veel onduidelijkheid of de justitiabele in kwestie zich in het nieuwe of het oude systeem bevond, ook bij het parket:

De mon côté, je constate une grande confusion avec la réforme... Quelqu'un est condamné par défaut et on ne sait pas s'il va venir ou pas en tant que détenu, et en fait pour l'instant, ces personnes ne viennent pas, le parquet ne semble pas être au courant qu'elles sont en interruption de peine. Ce qui m'inquiète, c'est que le parquet ignore parfois si la personne est en prison ou pas! (FG2, respondent 2)

Deze hervorming merken rechters dus sterk bij veroordelingen bij verstek. Daar waar justitiabelen voor de hervorming onder elektronisch toezicht zouden verschijnen, worden ze nu geregeld geboeid ter zitting gebracht wanneer verzet wordt aangetekend:

J'ai l'impression que là où l'on a commencé à prendre conscience de la réforme, c'est au niveau des condamnations par défaut. On prononce beaucoup par défaut, on prononce ferme pour que les gens viennent, et pas forcément du sursis, et ce, pour s'assurer d'avoir la personne devant nous et adapter ensuite la peine. Avant, ces condamnés étaient mis en surveillance électronique, mais ici maintenant on voit que la grande différence est que ces personnes pour qui on a prononcé du ferme, elles viennent vraiment menottées! Avant elles auraient eu le bracelet et n'auraient pas été incarcérées donc

je me suis dépêchée de prononcer sur opposition car maintenant ces personnes sont coincées, et ça les juges du fond ne l'avaient pas mesuré! Mais donc on va vraiment faire maintenant plus attention lors des procédures par défaut, car la réforme a là un impact immédiat. (FG2, respondent 1)

Van de respondenten die zich wel voldoende geïnformeerd voelden over de recente hervorming, geeft 8,2% (n=9) aan deze informatie per mail te krijgen, 10,9% (n=12) van collega's, 2,7% (n=3) door een opleiding van het IGO, 3,6% (n=4) door een opleiding georganiseerd door een andere instantie dan het IGO en 21,8% (n=24) heeft zich zelfstandig geïnformeerd.⁷

We bevroegen de personen die zich onvoldoende geïnformeerd voelden over de manier waarop ze wel graag informatie zouden ontvangen. 32,7% (n=36) zou dit graag per mail ontvangen, 14,5% (n=16) via collega's; 23,6% (n=26) via een opleiding in het IGO en 38,2% (n=42) via een online opleiding van het IGO.⁸ Net als bij de algemene informatie over de strafuitvoering blijkt ook hier dat rechters graag een zekere flexibiliteit krijgen om zich te informeren.

We bevroegen tevens hoe de bodemrechters staan tegenover het principe dat beslissingen met betrekking tot het toekennen van strafuitvoeringsmodaliteiten aan veroordeelden tot een gevangenisstraf van hoogstens drie jaar door

⁷ Meerdere antwoordopties waren mogelijk bij deze vraag.

⁸ Meerdere antwoordopties waren mogelijk bij deze vraag.

strafuitvoeringsrechters genomen worden (zie Tabel 2). 54,5% (n=60) gaat volledig akkoord met deze manier van werken en 31,8% (n=35) gaat eerder akkoord. Zoals verwacht is dus 86,4% van onze respondenten (n=95) voorstander om de rechterlijke macht te laten beslissen over de toekenning van strafuitvoeringsmodaliteiten voor personen met straffen t.e.m. drie jaar.

Kennis over de realiteit achter de muren

Naast de algemene kennis over de strafuitvoering en de hervorming m.b.t. de straffen t.e.m. drie jaar, bevroegen we rechters tevens over hun kennis van het leven achter de gevangensmuren. Een belangrijke manier om dit te leren kennen, is het bezoeken van gevangenissen. 40,0% van onze respondenten (n=44) bezocht nog nooit een gevangenis in de functie van rechter – 32 onder hen bezochten wel eens een gevangenis in het kader van een vorige functie. 32,7% (n=36) bezocht minstens driemaal een inrichting in de functie van rechter.

In voorgaand onderzoek dat enkele auteurs van dit stuk voerden naar de tweedaagse immersie (met overnachting) van onder andere magistraten in de nieuwe gevangenissen van Haren en Dendermonde leerden we dat een dergelijk verblijf, volgens de respondenten, hun visie op de gevangenis weinig of niet verandert (Beyens et al., 2023). Volgens 71% van de respondent die deelnamen aan de immersie en die de enquête invulden was hun visie op de gevangenis maar een beetje veranderd en volgens 24% was die helemaal niet veranderd. Bij slechts 6% was die visie sterk veranderd. 71% van de respondenten stelde dat de immersie een impact zou hebben op het professioneel handelen. Sommige respondenten schreven bijvoorbeeld dat ze meer geneigd zullen zijn op zoek te gaan naar “alternatieven” voor de gevangenis. 29% gaf aan dergelijke ervaringen niet mee te nemen bij beslissingsprocessen tijdens de straftoemeting omdat rechters onafhankelijk moeten oordelen, aldus deze respondenten. Toch was 91% van de respondenten het eens met de stelling dat alle

magistraten een gevangenis moeten bezoeken, zeker personen die zich bezig houden met strafrechtzaken (Beyens et al., 2023).

Ook in dit onderzoek vinden heel wat rechters dat de situatie in de gevangenissen hun beslissingen niet mag beïnvloeden (zie verder), of dat ze zich daar zeker terughoudend over moeten opstellen:

Ik ben vorig jaar nog geweest. Het is hallucinant. Ik heb Antwerpen gezien, de Begijnenstraat. Maar ja, moet dat ons beïnvloeden? Moet dat ons beïnvloeden in de straffen die we geven? (FG1, respondent 2)

We vroegen de rechters tevens of zij de verslagen van de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen lazen om zich te informeren over de toestand in de Belgische gevangenissen. Het merendeel van de respondenten doet dat nooit (56,4%; n=62). 39,1% (n=43) bekijkt deze rapporten soms. Slechts vijf respondenten (4,5%) bekijkt deze rapporten (zeer) regelmatig. Tijdens de focusgroepen werd bevestigd dat rechters informatie over het gevangeniswezen meestal niet proactief opzoeken:

Respondent 1: Voor de rest sijpelt informatie vooral op informele wijze door. Het is niet zo dat wij de rapporten van de commissie van toezicht krijgen als we die niet zelf opzoeken. Ik denk ook niet dat er hier in [regio] een gevangenis een nieuwsbrief heeft. Is dat belangrijk om te weten? Goh ja, uiteindelijk leggen we allemaal een straf op waarvan we wel willen weten: wat is de impact op een bepaalde persoon van die straf die wij geven. Dat is één. En twee, we willen ook weten: wat zijn concrete mogelijkheden voor een persoon tijdens zijn voorhechtenis of tijdens zijn straf om zich opnieuw te re-integreren in de maatschappij? Wat bestaat er op dit moment in de gevangenis aan drugsbehandelingen en dergelijke meer? Ja, dat zijn wel zaken die belangrijk zijn.

Respondent 2: Ja en de opleidingen die gestopt zijn. (FG1)

Hoewel onze respondenten dus wel interesse hebben in het leven achter de gevangismuren, lijken ze deze informatie niet proactief op te zoeken. Bovendien stelt men de vraag op welke manier deze informatie dan gebruikt zou moeten worden. Enerzijds wil men weten hoe de straf die men oplegt vorm krijgt en wat de impact van de opgelegde straf zal zijn. Anderzijds is men terughoudend om zaken zoals overbevolking mee te nemen in het beslissingsproces (zie verder).

Factoren gerelateerd aan de strafuitvoering die rechters in overweging nemen bij de straftoemeting

De effectieve uitvoering van de gevangenisstraf?

In het vorige deel gingen we in op welke informatie rechters willen hebben om mee te nemen in hun beslissingsproces. In dit onderdeel gaan we dieper in op dit beslissingsproces van straftoemeting en behandelen we de vragen uit de enquête over de impact van de strafuitvoering, de overbevolking en de publieke opinie op dit beslissingsproces. Centraal in de antwoorden staat het belang dat rechters enerzijds hechten aan hun onafhankelijkheid maar anderzijds ook aan hun wens om doeltreffend te straffen, recidive te voorkomen en rekening te houden met de maatschappelijke realiteit.

Tijdens ons onderzoek merkten we dat dit spanningsveld soms een zekere mate van ongemak met zich meebracht. Hoewel rechters officieel aangeven onafhankelijk te beslissen en de strafuitvoering dus niet mee in rekening zouden nemen, leren we tijdens de focusgroepen dat de realiteit toch complexer is:

En tous cas, le questionnaire a suscité le débat chez nous: certains juges tiennent compte du régime de l'exécution des peines en décidant d'une peine mais d'autres pas... (FG2, respondent 2)

Sommige magistraten hadden volgens ons dus een ietwat paradoxale houding over dit onderwerp. Enerzijds verklaarden zij dat zij geen

rekening houden met de strafuitvoering, aangezien zij hun oordeel baseren op de feiten en de persoonlijkheid van de dader. Anderzijds gaven zij soms impliciet aan dat zij er wél rekening mee houden, zoals de volgende respondent vertelt:

Moi j'ai toujours refusé de prononcer, par exemple, des peines de 37 mois pour être sûre qu'un prévenu dépende du tribunal d'application des peines parce que je trouvais que ça n'allait pas. Si le dossier ne justifie pas un taux de peine aussi important, il n'y a pas lieu de la prononcer, et l'exécution, j'ai envie de dire, ce n'est pas mon problème, c'est le ministère public! Moi, le taux de la peine, c'est la gravité des faits, c'est la personnalité du prévenu, ce sont évidemment, on va pas se le cacher, les antécédents judiciaires. Voilà, c'est le dossier qui nous est soumis, mais ce n'est pas l'exécution. Dans un sens comme dans l'autre, parce que, aussi bien je refuse de prononcer des peines lourdes en se disant, au moins, il fera au moins un tiers, ça n'a absolument aucun sens, autant je refuse aussi d'entendre ce qu'on me dit de l'autre côté de la barre: que ça va faire tomber le sursis... Alors bon je dis que je refuse, mais ce n'est pas tout à fait vrai, quand on nous dit 'mais enfin vous rendez compte que si vous prononcez cette peine de plus de 6 mois, ça va faire tomber tous les sursis', notamment les sursis de roulage parce que on a en effet un grand nombre de prévenus qui comparaissent, avec des antécédents de roulage notamment, et c'est énorme! Mais bon, je veux bien, mais ça n'a pas de sens non plus pour des faits importants ou graves de refuser de prononcer une peine suffisante parce que ça fait tomber tous les sursis. Enfin, il fallait y penser avant quoi. (FG3, respondent 4)

Anderere rechters waren zich zeer bewust van het spanningsveld en de manier waarop ze de strafuitvoering al dan niet onbewust mee in overweging nemen bij hun beslissing:

En hoewel we dan als rechters vaak zeggen dat we daar [strafuitvoering] eigenlijk geen rekening mee houden, heeft dat in de praktijk wel zijn impact. (FG1, respondent 1)

Verschillende rechters vertellen bovendien dat kennis over het strafuitvoeringsrecht belangrijk is om de pleidooien van advocaten goed te begrijpen en hun bijhorende voorstellen. In hun argumentatie grijpen zij regelmatig terug naar de manier waarop de strafuitvoering vorm krijgt. Onze respondent neemt deze informatie dan mee in overweging om te begrijpen hoe de opgelegde straf vorm zal krijgen.

Onze respondenten vertellen daarnaast meermaals dat de beslissing om een specifieke straf op te leggen, mede wordt ingegeven door risicobeheersing en het beperken van recidive. Daardoor wordt het belangrijk om rekening te houden met de wijze van strafuitvoering. In dit verband herinneren we eraan dat het Hof van Cassatie in een arrest van 16 maart 2021 uitdrukkelijk heeft aanvaard dat de bodemrechter bij het bepalen van de straf rekening mag houden met de uitvoering van straffen, in het kader van zijn beoordeling van de doelstellingen van de straf.⁹

Toch vertellen rechters ook gevangenisstraffen op te leggen omdat ze geen andere uitweg meer zien, ondanks het feit dat ze weinig geloof hebben in de gevangenisstraf als re-integratief project. Zij geven met enige spijt toe dat dit een keuze is “bij gebrek aan beter” en spreken de wens uit dat er andere oplossingen zouden bestaan.

Ces dernières années, ce qui m'a interpellé, c'est qu'on on est confronté de plus en plus – et pourtant ça fait quand même beaucoup d'années que je fais du roulage – à des multirécidivistes et on ne sait franchement plus quelle peine il faut prononcer, quand on a tout prononcé. Une suspension probatoire, des sursis probatoire, des peines de travail et les gens reviennent et reviennent toujours avec les mêmes infractions. Par exemple, j'ai eu récemment un jeune même pas 24 ans, ça faisait la 24^e fois qu'il revenait devant nous pour défaut de permis, défaut d'assurance, conduite en dépit de déchéance, sans passer les examens. Enfin la totale quoi. Et je ne dis pas que la prison va changer quoi que ce soit,

mais alors je pense qu'il faut réfléchir à mettre des choses en place pour ces gens-là, parce que on est confronté parfois à un public précarisé qui n'a pas les capacités intellectuelle de passer les permis et qui du coup bah continue quand même à conduire parce qu'ils en ont besoin et parce que voilà, c'est peut-être pour l'expérience en matière de roulage mais c'est vrai que parfois je vous avoue, je ne sais plus ce que je dois prononcer parce que je suis bien consciente que les prisons sont pleines, que ce n'est peut-être pas nécessairement-là qu'ils vont pouvoir changer leur vision. Mais voilà, franchement, ce n'est pas facile. (FG3, respondent 1)

In één van de focusgroepen apprecieerde een rechter de drugsbehandelingskamer als mogelijke oplossing, hoewel het aantal dossiers bij deze kamer in zijn regio nog beperkt bleef (FG1). Ook agressiebegeleiding en drughulpverlening worden aangehaald als betere alternatieven, althans voor personen met deze specifieke problematieken. Sommige respondenten beschouwen de gevangenisstraf dus nog steeds als ultimum remedium:

De meeste strafrechters zijn zich zeer goed bewust dat een gevangenisstraf een ultimum remedium moet zijn en dat er vaak veel meer schade wordt aangericht. (FG1, respondent 1)

Anderzijds zijn er ook rechters die geloven dat een kort verblijf in de gevangenis toch nut kan hebben. Hoewel ook de nadelige gevolgen van dergelijke korte straffen worden benadrukt, geven meerdere rechters aan dat naar hun mening dit “shokeffect” soms een gunstig resultaat oplevert:

Die [veroordeelde] zei: 'Dat wil ik nooit meer. Dat was zo'n hel, dat ga ik nooit meer doen.' En die zijn dan ook veel gemotiveerder voor de uitvoering van een alternatieve straf. Dat ze eventjes wakker worden, maar dat moet geen zes maanden zijn. Twee weken is bij wijze van spreken genoeg. Maar voor sommige mensen is dat misschien toch wel een wake-up call.

9 Cass. 16 maart 2021, P.20.1123.N, https://juportal.be/JUPORTAwork/ECLI:BE:CASS:2021:ARR.20210316.2N.2_NL.pdf.

Het is een shockeffect. Ja dat is eigenlijk bijvoorbeeld ook voor drugsverslaafden, enfin, er is drugs in de gevangenis, maar dan kunnen ze toch al een tijd minder gebruiken. (FG1, respondent 1)

Vervolgens vragen onze respondenten om ook meer wetenschappelijke informatie te krijgen over bijvoorbeeld recidiveonderzoek om die inzichten mee te nemen bij hun beslissing:

Ja, dat zou ook interessant zijn om te kijken wat de recidivecijfers zijn voor alle modaliteiten van strafuitvoering of straffen die wij kunnen opleggen. (FG1, respondent 2)

Kortom, we merken tijdens de focusgroepen een grote nood om beter te begrijpen wat ‘werkt’ zodat bodemrechters daar rekening mee kunnen houden.

De overbevolking in de gevangenissen?

Vervolgens bevroegen we of de overbevolking in de Belgische gevangenissen een rol speelt bij het al dan niet opleggen van een gevangenisstraf. De overgrote meerderheid van onze respondenten, namelijk 76,4%, stelt dat de overbevolking geen enkele (n=53) of een beperkte invloed (n=31) heeft op hun beslissing.

Toch blijkt uit de focusgroepen dat rechters hier wat genuanceerder over denken dan dat het bovenstaande cijfer doet uitschijnen:

On n'en tient peut-être pas compte de façon totalement consciente, mais je pense que de façon inconsciente, on ne sait pas s'empêcher d'en tenir compte. Là où c'est peut-être plus conscient – pourquoi? je ne sais pas – c'est pour des délinquants primaires. Et plus ils sont jeunes, plus on en tient compte. Enfin, moi je parle pour moi, et je crois que mes collègues pensent cela aussi... Pour les très jeunes – parce qu'on a beaucoup malheureusement de très jeunes dont c'est la première expérience – cette surpopulation carcérale... Bon, alors déjà en soi l'expérience carcérale, mais a fortiori quand on connaît les conditions de détention, j'avoue que je

peux pas m'empêcher d'en tenir compte. Alors peut-être qu'on se projette avec l'âge aussi; ce sont des personnes qui sont plus jeunes que nos propres enfants, on ne peut pas s'empêcher de se dire, bon voilà, ... Je pense que ça joue, mais de façon plus inconsciente pour les autres que pour ceux-là, les très jeunes. (FG3, respondent 4)

En dan die overbevolking. Het is net zoals vele andere punten: rechters zeggen: 'Houden we daar rekening mee? Neen.' Als je die vraag leest als: 'Zou het de straf mogen beïnvloeden?', dan gaan de meeste mensen zeggen: 'Nee, zeker niet.' Uiteraard, houden wij daar wel rekening mee. Rechters staan met twee voeten in de maatschappij en zo'n dingen spelen uiteraard ook wel mee. (FG1, respondent 1)

Sommige respondenten menen ook dat er verschillen zijn tussen rechters in de mate van belang dat men hecht aan de overbevolking. Hoewel sommige rechters de overbevolking duidelijk meenemen in het beslissingsproces, zou dit bij andere slechts een beperkte rol spelen in het beslissingsproces. Uit deze citaten blijkt in ieder geval een ambivalente houding bij de deelnemers ten opzichte van de overbevolking en ze illustreren het belang van deze kwestie ook diepgaander te bevragen dan enkel via een vragenlijst.

De publieke opinie?

Verder bevroegen we de invloed van de publieke opinie op de beslissingen. De eerste vraag bij dit onderdeel had betrekking op de druk van de publieke opinie om vaker gebruik te maken van gevangenisstraffen, eerder dan om straffen in het algemeen te verzwaren. Ongeveer een derde van de magistraten erkent dat er een zekere druk bestaat (zie Tabel 3).

Vervolgens vroegen we de rechters of zij te gevoelig zijn voor de druk van de publieke opinie bij de straftoemeting. Maar liefst 89,1% (n=98) is het daar niet (volledig) mee eens (zie Tabel 4).

Antwoordmogelijkheid	Aantal	Percentage
Helemaal akkoord	5	4,5%
Eerder akkoord	32	29,1%
Noch akkoord, noch niet akkoord	20	18,2%
Eerder niet akkoord	28	25,5%
Helemaal niet akkoord	25	22,7%
Totaal	110	100%

Tabel 3: Hoe staat u tegenover de stelling: “De publieke opinie oefent aanzienlijke druk uit op magistraten, waardoor zij meer gevangenisstraffen opleggen.”

Antwoordmogelijkheid	Aantal	Percentage
Helemaal akkoord	0	0,0%
Eerder akkoord	4	3,6%
Noch akkoord, noch niet akkoord	8	7,3%
Eerder niet akkoord	54	49,1%
Helemaal niet akkoord	44	40,0%
Totaal	110	100%

Tabel 4: Hoe staat u tegenover de stelling: “Rechters zijn te gevoelig voor de druk van de publieke opinie wanneer ze straffen bepalen.”

Ook hier geloven we dat er sprake kan zijn van een onderrapportage. De druk die men voelt van de publieke opinie mag in principe immers geen invloed hebben op de straftoemeting. Ook hier waren de uitspraken tijdens de focusgroepen genuanceerder dan in de vragenlijst. Zo wijzen verschillende respondenten op de problematische wijze waarop bepaalde media een selectie maken van de zaken die zij bij het brede publiek onder de aandacht brengen. Door deze specifieke selectie dragen zij bij aan een vertekend beeld van de criminaliteit en van het functioneren van de strafrechtspleging (zie bijvoorbeeld ook De Smedt & Walgrave, 2015; Edame et al., 2021). In die context kan de beslissing om niet op te sluiten worden ervaren als risicovol, met de kans dat de verantwoordelijkheid van de magistraat later ter discussie komt indien de justitiabele opnieuw strafrechtelijke feiten pleegt.

Naast de mediablootstelling door bijvoorbeeld de publicatie van hun naam in de pers, kunnen rechters worden opgeroepen voor parlementaire onderzoekscommissies of kan de

aansprakelijkheid van de staat worden ingeroepen via gerechtelijke procedures. Een van de respondenten omschrijft dit als volgt tijdens een focusgroep:

Zonder dat ik dat kan kwantificeren of wetenschappelijk kan bewijzen, zie ik toch bij veel collega's een grotere risicoaversie dan vroeger. Ik denk dat een aantal gemediatiseerde zaken daar niet vreemd aan zijn. Er is voor bepaalde ernstige feiten veel meer aandacht dan vroeger. De maatschappij verwacht daar ook van justitie veel meer zekerheid en veiligheid. [...] Aan de ene kant blijkt uit het wetenschappelijk onderzoek dat het aantal misdrijven in het Westen vooral al jaren daalt [...] En toch zie je een groeiende populatie aan mensen in voorhechtenis. En dan denk ik dat de verklaring is dat er een groeiende risicoaversie bestaat. Het feit ook dat er als er dan iets fout loopt, dat er weinig schroom is om individuele magistraten onder de bus te gooien [...] maakt mensen meer risicoavers, denk ik. Wat dat betreft speelt de publieke opinie een rol. Ook daar gaan rechters zeggen van niet, en inderdaad, in een individuele zaak ga je uiteraard in principe zo

Antwoordmogelijkheid	Aantal	Percentage
Helemaal akkoord	6	5,5%
Eerder akkoord	7	6,4%
Noch akkoord, noch niet akkoord	24	21,8%
Eerder niet akkoord	36	32,7%
Helemaal niet akkoord	37	33,6%
Totaal	110	100%

Tabel 5: Hoe staat u tegenover de stelling: “Ik heb in het kader van mijn zittingen gemerkt dat de recente hervorming van de tenuitvoerlegging van gevangenisstraffen tot drie jaar invloed heeft gehad op de gevorderde straffen door het Openbaar Ministerie.”

Antwoordmogelijkheid	Aantal	Percentage
Helemaal akkoord	4	3,7%
Eerder akkoord	25	23,1%
Noch akkoord, noch niet akkoord	22	20,4%
Eerder niet akkoord	41	38,0%
Helemaal niet akkoord	16	14,8%
Totaal	108	100%

Tabel 6: Hoe staat u tegenover de stelling: “Ik heb in het kader van mijn zittingen gemerkt dat de recente hervorming van de tenuitvoerlegging van gevangenisstraffen tot drie jaar invloed heeft gehad op de pleidooien van de advocaten.”

weinig mogelijk rekening proberen te houden wat de maatschappij denkt. (FG1, respondent 1)

Kortom, onze deelnemers rapporteren onafhankelijk te willen oordelen en daarom geen rekening te houden met de strafuitvoering, de overbevolking of druk van media of publieke opinie. Toch leren we dat de realiteit genuanceerder is. Rechters vertellen met hun beide voeten in de samenleving te staan en daardoor, soms onbewust, bepaalde factoren mee te nemen. Deze uitspraak van een rechter vat die vaststelling goed samen:

On n'échappe jamais à son environnement. Voilà, on peut peut-être le résumer comme ça. (FG3, respondent 3)

Bovendien wil men de impact van de straf die men oplegt kennen, waardoor impliciet of expliciet wel rekening gehouden wordt met de manier waarop een straf wordt uitgevoerd. In het volgende deel van het artikel gaan we specifiek in

op de manier waarop de hervorming met betrekking tot de uitvoering van straffen t.e.m. drie jaar, praktijken en beslissingsprocessen heeft veranderd, volgens onze respondenten.

Aanpassingen van praktijken sinds de hervorming?

Zoals aangegeven in de inleiding, bestaat de hoop dat bij de uitvoering van de straffen t.e.m. drie jaar de opgelegde strafduur zou dalen. We bevroegen de magistraten daarom expliciet over hun perceptie van veranderingen in de vorderingen van het openbaar ministerie, in de pleidooien van advocaten, en in hun eigen praktijk van straftoemeting sinds de hervorming. Bij elk van deze vragen kregen zij de mogelijkheid om aanvullende opmerkingen te formuleren.

Vooreerst bevroegen we de perceptie van een eventuele evolutie in de straffen die door het openbaar ministerie worden gevorderd. Uit de antwoorden van de rechters blijkt dat zij geen belangrijke verandering rapporteren. 66,4% van

Antwoordmogelijkheid	Aantal	Percentage
Helemaal akkoord	4	3,7%
Eerder akkoord	12	11,0%
Noch akkoord, noch niet akkoord	19	17,4%
Eerder niet akkoord	34	31,2%
Helemaal niet akkoord	40	36,7%
Totaal	109	100%

Tabel 7: Hoe staat u tegenover de stelling: “De recente hervorming van de tenuitvoerlegging van gevangenisstraffen tot drie jaar heeft invloed gehad op mijn praktijk bij het bepalen van straffen.”

de respondenten geeft immers aan eerder niet (n=36) of helemaal niet akkoord (n=37) te zijn met de stelling dat zij een dergelijke evolutie zouden hebben vastgesteld (zie Tabel 5).

Vervolgens hebben wij hen een soortgelijke vraag gesteld, ditmaal met betrekking tot de advocaten (zie Tabel 6).¹⁰ Hier lijkt een iets sterkere verandering waargenomen te worden.

Bij de open vragen schrijft een van de rechters dat weinig advocaten de hervorming vermelden, terwijl een andere van mening is dat advocaten waarschijnlijk niet op de hoogte zijn van de hervorming. In sommige zaken pleiten zij bijvoorbeeld nog steeds nadrukkelijk voor een straf van minder dan drie jaar. De drieëntwintig andere opmerkingen wijzen daarentegen allemaal in de richting van een merkbare verandering in de praktijk. Elf magistraten schrijven dat advocaten hen vragen om ‘rekening te houden met de hervorming’ of om ‘in overweging te nemen dat de straffen voortaan daadwerkelijk worden uitgevoerd’.

Tot slot stelden we de gevoelige vraag of magistraten een mogelijke evolutie in hun eigen beslissingspraktijken vaststellen (Zie Tabel 7).¹¹ Slechts 14,7% (n=16) geeft aan haar manier van straftoemeting te hebben gewijzigd, terwijl 67,9% (n=74) verklaart dat zij hun praktijk op dit vlak niet of amper hebben gewijzigd.

Zoals eerder aangegeven bij de bespreking van de invloed van de strafuitvoering op beslissingsprocessen in het algemeen, verwachten we hier een onderrapportage. Toch erkennen verschillende magistraten expliciet dat de hervorming, soms onbewust, invloed heeft gehad op de straftoemeting. Sommigen waren stellig en gaven aan dat het bewustzijn van de hervorming daadwerkelijk de bepaling van de straffen heeft beïnvloed en de praktijken heeft veranderd:

Wat betreft het meer algemene: is er geen impact op de praktijk? Mijn indruk is dat advocaten zich wel een stuk bewuster geworden zijn van de impact van een concrete straf. Waar het vroeger wellicht niet veel uitmaakte indien het parket vier maanden vroeg: het werd toch nooit uitgevoerd. En dan merk ik toch wel aan mezelf dat ik misschien vroeger ook iets te weinig nadacht: is het nu vier maanden of vijf maanden of twee maanden? Het blijft meestal toch een louter papieren tijger. En dan louter voor mezelf, maar ik weet niet of het bij iedereen zo is, denk ik toch wel meer na over die lagere straffen. Je bent wel bewuster van het feit dat iemand binnenkort een briefje krijgt, dat er wel iets mee gaat gebeuren. Maar leidt dat tot lagere straffen? Dat durf ik niet zeggen. Euhm... Ik zou hopen van wel, maar dat ga je moeten zien in de cijfers. (FG1, respondent 1)

¹⁰ Er waren bij deze vraag twee *missings*.

¹¹ Er was bij deze vraag een *missing*.

Conclusie

We schetsten bij aanvang van dit artikel de jarenlange discussie over de (niet-)samenhang tussen de uitgesproken en uitgevoerde straffen. De recente hervorming inzake gevangenisstraffen van hoogstens drie jaar heeft tot doel om de samenhang tussen de straftoemeting en strafuitvoering te herstellen. We stelden ons de vraag in welke mate rechters zich bewust zijn van de wijziging en in hoeverre zij deze hervorming in het achterhoofd houden bij de straftoemeting. Dit is immers primordiaal om het opzet te doen slagen. Nationaal en internationaal onderzoek leert ons immers dat rechters onafhankelijk van de strafuitvoering een beslissing willen nemen, maar dat ze de ontwikkelingen binnen de strafuitvoering in de realiteit wel degelijk (soms) in overweging nemen. Rapporteren over dergelijk anticipatiegedrag blijkt echter gevoelig (zie bijvoorbeeld Beyens & Scheirs, 2009).

Algemeen lijken onze resultaten aan te leunen bij de nieuwe inzichten in het onderzoek gevoerd vanuit het *focal concerns* raamwerk (Ulmer et al., 2023). Een minderheid van de rechters gaf in het Amerikaanse onderzoek aan dat gevangenispopulaties of overbevolking relevante factoren waren om mee in overweging te nemen bij de strafoplegging. In onze Belgische studie stellen we ook vast dat rechters menen onafhankelijk van deze overbevolking aan straftoemeting te doen. Toch bespraken de rechters in ons onderzoek eveneens het belang van de nieuwe thematiek die als vierde thema werd toegevoegd aan het *focal concerns* kader, namelijk de hoop dat hun straf bijdraagt aan re-integratie. Onze Belgische respondenten stelden ook met de door hen opgelegde straffen recidive te willen beperken en de maatschappij te beschermen. Om deze doelstelling te verwezenlijken, bleken kennis en overwegingen met betrekking tot de manier waarop straffen worden uitgevoerd toch van belang te zijn. De gevoeligheid om over deze

thematiek openlijk te spreken, was – net als in het onderzoek van Beyens en Scheirs (2009) – in het huidige onderzoek aanwezig. Rechters benadrukken ook in dit onderzoek regelmatig hun onafhankelijke houding en er is een zekere ongemakkelijkheid om toe te geven dat strafuitvoeringsoverwegingen meespelen.

Daarom blijkt het beoogde doel van de recente hervormingen – om de straftoemeting beter af te stemmen op de strafuitvoering – op basis van onze resultaten geen vanzelfsprekendheid. Zo blijkt dat bodemrechters een gebrekkige kennis rapporteren van de strafuitvoering en het strafuitvoeringsrecht. Ze missen een systematische opleiding om de complexiteit en de voortdurende evoluties binnen de uitvoering van de gevangenisstraffen op te volgen. Verschillende rechters ervaren de strafuitvoering dus als sterk veranderlijk, maar ook als weinig transparant. Deze voortdurend veranderende situatie werd recent nogmaals geïllustreerd door een bijkomende wet die opnieuw aanpassingen doorvoert aan de strafuitvoering¹² en de situatie ten opzichte van het moment van onze bespreking met de rechters op sommige vlakken opnieuw verandert.

Sommige rechters zouden bovendien graag wetenschappelijk recidiveonderzoek voorhanden hebben en leren begrijpen om met voldoende kennis van zaken beslissingen te nemen. Men beoogt zo tegemoet te komen aan de wens om met de straf verandering teweeg te brengen, recidiverisico's te beperken en de samenleving te beschermen.

Hoewel uit de enquêtes blijkt dat de meeste rechters stellen dat ze onafhankelijk van deze informatie moeten oordelen, merken we uit de focusgroepen toch een impliciete bereidheid om de straffen aan te passen aan de realiteit van hun uitvoering. Vaak gebeurt dat eerder intuïtief en niet gebaseerd op wetenschappelijke kennis.

12 Wet van 18 juli 2025 houdende maatregelen met het oog op de vermindering van de overbevolking in de gevangenissen en tot invoering van de principiële onmogelijkheid om het elektronisch toezicht uit te voeren op de plaats waar het slachtoffer verblijft, BS 4 augustus 2025.

Sterker nog, bodemrechters onderschatten systematisch de tijd dat een veroordeelde persoon in de gevangenis zal doorbrengen. Dit zou nefaste gevolgen kunnen hebben en bijvoorbeeld leiden tot langere straffen. Er is echter verder onderzoek nodig om een dergelijke hypothese diepgaander te onderzoeken.

Soortgelijke spanningsvelden observeren we bij de vragen over de overbevolking van gevangenissen en de druk van de publieke opinie (vaak via de media) om strenger te straffen. Opnieuw wensen rechters onafhankelijk hiervan te oordelen, maar merkt men dat dit in de praktijk niet altijd een evidentie vormt. Toch bleek er recent interesse te groeien bij rechters om rond te overbevolking te werken. Zo organiseerden magistraten op 26 april 2025 een colloquium in Antwerpen over de overbevolking (zie *supra*) en werd een commissie overbevolking via een ministerieel besluit van 20 augustus 2025 opgericht waarin veel magistraten zetelen.

Uiteindelijk toont onderzoek de noodzaak aan om de dialoog tussen de verschillende actoren binnen de strafrechtsketen te versterken, evenals om de informatiestroom te verbeteren, zowel wat betreft het strafuitvoeringsrecht als de concrete effecten van sancties op justitiabelen. Het voorstellen om een Strafwetboek op te stellen, zou bijvoorbeeld een hefboom kunnen vormen om deze complexe materie beter behapbaar en transparanter te maken (Nederlandt, 2024).

Bibliografie

Bastard, J. (2017). *Le travail de la décision. Les processus de l'application des peines en Belgique francophone* [doctoraatsthesis in de politieke en sociale wetenschappen]. ULiège.

Beyens, K. (2000). *Straffen als sociale praktijk. Een penologisch onderzoek naar straftoemeting*. VUBPress.

Beyens, K., Breuls, L., & Gilbert, E. (2022). The reintegration paradox: Working towards the future while standing still. In N. Carr & G. Robinson (Eds.), *Time and punishment. New contexts and perspectives* (pp. 143-169). Palgrave Macmillan.

Beyens, K., Breuls, L., Heirstrate, M., & Vanhouche, A.-S. (2023). Proefdraaien in de gevangenis van Haren. Visies en ervaringen van deelnemers. *Panopticon*, 44(4), 253-273.

Beyens, K., & Scheirs, V. (2009). Geruchten, frustraties en verdeeldheid. Strafrechters over de strafuitvoering. *Proces. Tijdschrift voor de Strafrechtspleging*, 88(2), 76-93.

Beyens, K., Maes, E., & Van Wynsberge, T. (2025). Tussen hamer en aambeeld: Magistratuur en overbevolking in de gevangenis. *Panopticon*, 46(4), 352-360.

Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (CTRG) (2025). *Overbevolking in de gevangenissen: van een noodwet voor gevangenissen naar nood aan bezinning over detentie*. Opiniestuk. https://ctrg.belgium.be/wp-content/uploads/2025/07/CTRG_Opiniestuk-noodwet-overbevolking.pdf.

De Smedt, J., & Walgrave, S. Minder aandacht voor criminaliteit in de Vlaamse nieuwsmedia. Een onderzoek naar criminaliteit op het tv-nieuws en in de kranten in Vlaanderen (2003-2014). *Nieuwsbrief Steunpunt Media* 2015, 1-12.

De Raedt, K., Edame, E., Janssens, G., Vissers, I., De Bus, S., & Vanhouche, A.-S. (2020). Het individueel detentieplan: Licht aan het einde van de tunnel? *Fatik*, 168, 18-27.

Dupont, L. (1998). Proeve van een voorontwerp van beginselenwet gevangeniswezen en tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen. In L. Dupont (Ed.), *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen* (pp. 15-229). Universitaire Pers Leuven.

Edame, E., Janssens, G., Vanhouche, A.-S., De Bus, S., Langens, L., & Robberechts, J. (2021). Het leven zoals het is: De gevangenis. Reflecties over mediarepresentaties van criminaliteit en gevangnissen. *Fatik*, 170, 18–28.

Heymans, P. (2025). *Gevangenisdirecteurs schrijven open brief aan minister Verlinden: “Vol is vol, leg maximumaantal gevangenen vast”*. VRT, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2025/03/20/open-brief-gevangenisdirecteurs/>

Nederlandt, O. (2021). Enquête auprès des tribunaux de l'application des peines en Belgique. Que devient le pouvoir judiciaire, et le droit qu'il protège, lorsqu'il franchit la porte des prisons ? In A. Simon, J.-M. Larralde, B. Lévy & I. Fouchard (Eds.), *Les frontières de la privation de liberté* (pp. 33-55). Mare et Martin.

Nederlandt, O. (2024). Editoriaal: Een nieuw Strafwetboek... en binnenkort een nieuw Strafwetboek? *Fatik*, 183, 3-9.

Nederlandt, O. (2025). Prononcer des peines sans savoir comment elles seront exécutées ? Une analyse du regard ambivalent des juges du fond sur l'application des peines. In O. Nederlandt & M.-A. Beernaert (Eds.), *L'exécution des peines d'emprisonnement jusqu'à trois ans. Réformer en temps de surpopulation carcérale?* (pp. 121–200). Larcier-Intersentia.

Scheirs, V. (2014). *De strafuitvoeringsrechtbank aan het werk*. Maklu.

Snacken, S., & Kennes, P. (2017). De interne rechtspositie van gedetineerden. In K. Beyens & S. Snacken (Eds.), *Straffen. Een penologisch perspectief* (pp. 425–473). Maklu.

Steffensmeier, D., Ulmer, J. T., & Kramer, J. (1998). The interaction of race, gender, and age in criminal sentencing: The punishment cost of being young, black, and male. *Criminology*, 36(4), 763–798. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1998.tb01265.x>

Strange, C. C., Cochran, J. C., Wooldredge, J., & Long, J. S. (2023). Jail utilization and court sentencing: Does jail overcrowding influence state court sentencing decisions? *Justice Quarterly*, 41(5), 672–698. <https://doi.org/10.1080/07418825.2023.2290006>

Ulmer, J. T., Silver, E., & Hanrath, L. S. (2022). Back to basics: A critical examination of the focal concerns framework from the perspective of judges. *Justice Quarterly*, 40(6), 813–836. <https://doi.org/10.1080/07418825.2022.2132274>